

Pionjär som vägrar vara pensionär

Magnus Ullman var med om att förnya fältskådningen på 70-talet, på 80-talet startade han AviFauna. 2014, som 65-åring, gav han ut sin nionde bok och inget tyder på att han ska dra ner på tempot.

TEXT: PEDER EDVINSSON

FOTO: MATTIAS BARDÅ

Man kan lätt tro att skådningen alltid sett ut som den gör nu, att man alltid sparkat i samma buskar och alltid sett samma fåglar. Så är det inte, många rariteter som vi årligen ser nu för tiden trodde man inte gick att hitta i fält för i världen. Precis som det behövdes en Sergej Bubka för att visa att det faktiskt gick att stavhoppa över sex meter så har fågelskådningen behövt sina barriärbrytare för att visa att nya möjligheter funnits.

Varje tid har haft sina skådarpionjärer och vi har förstås inte sett de sista än. Men om vi vrider okularet och zoomar in på 70- och 80-talen så ser vi ett gäng som smyger omkring där ingen annan smugit omkring tidigare. Säkraste sättet att se dem är genom att rikta kikaren mot Öland, och vrider vi zoomen i botten så ser vi en individ vars karaktärer är omiskännliga: yllemössa över en sportkeps, välanvänd oljerock, svarta överdragsbrallor och kängor – runt halsen en Leica 12x50, på ena axeln en tubkikare, på den andra en kamera med mastodontobjektiv. En typisk Magnus Ullman.

Karaktärsbeskrivningen ovan är förstås rent påhitt. Jag har ingen aning om hur Magnus Ullman såg ut när han röjde dungar på Öland för 30, 40 år sedan tillsammans med Anders Jönsson och andra skådarkompisar. Det beskriver bättre hur han ser ut i dag, faktiskt exakt hur han ser ut när vi går ner till vattenbrynet vid Hagestads naturreservat på södra Österlen en tidig morgon i april. På vårarna är det här Magnus favoritlokal för att räkna den ejder som sträcker längs kusten upp mot häckplatserna längre norrut i Östersjön.

– Det är ett fint ställe. När man är klar med ejdrarna är det nära att knalla runt i skogen intill och leta rastande tättingar, för två veckor sedan hade jag en brandkronad kungsfågel här, säger Magnus.

Det han inte säger är att just han var en av pionjärerna då för 40 år sedan, det är en slutsats jag själv drar. Själv säger han egentligen bara att skådandet var anorlunda då, och att det fanns skådare som bestämde sig för att vara ute i fält mycket mer.

– Några små grupperingar hade börjat ägna sig åt mer aktivt skådande, att vara ute och söka upp arterna, som Nils Kjellén, Per Andell, Peter Öhström och Olof Persson i Lommamaffian gjorde. Men generellt var skådarförmågan och attityden ljusår från vad den är i dag.

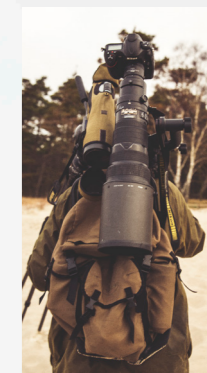
Att Magnus själv tillhörde en sådan gruppering förstår jag när han räknar upp några av bedrifterna från resorna till Öland:

Körde hårt på Öland på höstarna

– Vi var ett gäng som körde Öland på höstarna, innan det var någon riktig höstskådning där. Vi hade till exempel en fälthittad kungsfågelsångare nere vid Ottenby, supertungt på den tiden, och den första brunångaren i fält vid Segerstad 1981. De här arterna, inklusive tajgasångare, kallades fågelstationsarter, de hade inte börjat hittas på annat sätt än i fångstnät då. Den riktade skådning som vi höll på med, där man söker efter vissa typer av arter i rätt miljö, vid rätt årstid och med rätt sätt att leta var nytt.

Magnus var med om att upptäcka fler arter under den tiden: landets fjärde ökensångare 1980, en guldtrast norr om Stenåsabadet 1985, Sveriges andra nunnestenskvätta vid Segerstads fyr 1982. Fjärde, femte och sjätte kejsarörnen var han också delaktig i, liksom två tidiga dvärgörnar 1980 – rena drömbosar på den tiden:

– Bröderna Sven och Anders Jönsson och jag hade varit vid Böringesjön och vi skulle tillbaka till bilen. Men bilnyckeln låg inlåst i den. Eftersom det hade

RÄTT PACKAD. Viktigast i fält: kameran. Bara vid sträckskådning får tubkikaren vara med. Stolsäcken, däremot, den är alltid på plats. FOTO: MATTIAS BARDÅ

Det visste du inte om Magnus Ullman...

ÅLDER: Fyller 66 den 12 juni.

BOR: Brantevik, Simrishamns kommun, Skåne.

UTBILDNING: Fil. mag. i filosofi och litteraturhistoria, Lunds universitet, samt elektrikerutbildning.

YRKEN: Fabriksarbetare (senaste fasta jobbet, till 1977), vårdare i äldreomsorgen, försörjning som frilansande reseledare, guide och författare sedan 1987. Initiativtagare: Till AviFauna, tillsammans med Nils Kjellén och Erik Hirschfeld i mitten av 80-talet.

ANTAL SVERIGEARTER: Räknar inte så noga, men har sett de flesta häckarter i Västpalearktisk.

HANDKIKARE: Leica 12x50.

TUBKIKARE: Leica 20–60.

KAMERA: Nikon D4 med 500-mm-objektiv och 2x-konverter.

BÖCKER SOM FÖRFATTARE: *Fåglar från början* (1984),

Fältbestämning av de svenska fåglarna (1987), *Vadare i Europa, Nordafrika och mellersta östern* (1989), *Fåglar i Västpalearktis och Arabien* (1992), *Fåglarnas liv* (1994), *Sällsynta fåglar i Sverige* (2.a uppl. 2003, tillsammans med Bertil Breife, Erik Hirschfeld och Nils Kjellén), *Mellan vingspetsarna* (2005) (tillsammans med Brutus Östling), *I fåglarnas värld* (2008), *Här tittar vi på fåglar* (2014).

ÖNSKEART: Kabylnötväcka, som upptäcktes i Algeriet på 70-talet. Inte för att bocka av den utan för att det är en så unik art och det är spännande att den var oupptäckt fram till dess.

KONTORSSTOL: Nej. Står upp och skriver.

GÖR I TV-SOFFAN: Kollar film. Bokhyllan är full av dvd-filmer, och bara bra filmer.

FOTO: MATTIAS BARDÅ

OVAN T.V. Full koll på Demirkazık. Magnus är på resa minst sex gånger per år, 70 dagar per år, antingen är det med AviFauna eller privat. Här i Turkiet 2012.

OVAN T.H. Fikapaus med familjen på Teneriffa 1988, som just hade kryssat blåfink. Firades med saft och digestivekex.

FOTO: MALIN ULLMAN

häft förut visste Anders eller Sven att det gick att ta sig in genom att bryta upp bakluckan och krypa in den vägen, det tog tre minuter extra. Då kom Sveriges tredje dvärgörn flygande rakt över oss! Med nyckeln i fickan hade vi inte sett den. Några veckor senare såg vi ytterligare en dvärgörn, i Fyledalen. Osannolikt nästan.

280 000 ejdrar

Nere vid Hagestad har ejdersträcket ingen höjddag i ostvinden, inte som den där dagen 1987 då Magnus var med och räknade in 280 000 ejdrar, direkt.

– Det var en helt fantastisk dag! I dag är det vindens fel, men siffrorna har sjunkit länge. Innan man upptäckte att populationerna blivit mindre vid häckningsområden längre norrut hade vi märkt av vikande antal på sträcket, säger Magnus.

– Något är fel någonstans. En annan indikator på det är att vi inte ser lika många praktejdrar heller. Jag har haft en i år, Sven (Splittorff) som står i Kåseberga har haft en också, i fjol hade han bara en.

På Magnus tubstativ sitter en massa klickräknare, att räkna de fåglar som sträcker förbi ser han som en självklarhet. Och det är det där grundskådandet han gillar mest, att vara en del av de stora rörelserna vår och höst. Om det är av blygsamhet eller en vilja av att inte framhäva sig själv vet jag inte, men när Magnus pratar om den skådartyp han respekterar mest så nämner han inte sig själv, även om han pratar om ett beteende han själv onekligen skådar efter:

– Mina favoritskådare är sådana som är mycket ute i fält och har skådningen som det primära, där kryssandet är en bisak. Det var ju invasion på brandkro-

nad kungsfågel för några veckor sedan, då gillar jag de där skådarna som inte åker till de dungar där det var fyra brandkronade dagen före, utan åker till dungar där ingen tittat. Men har man inte så stor erfarenhet eller dåligt med tid, då är det klart att man ska åka dit fågel sågs senast, det har jag förstäelse för.

Men har då den gamle raritetsjägaren slutat kolla på rariteter? Självklart inte. Rariteter är fortfarande ett drivmedel i skådandet, något som gör det extra spännande. Senast det hettade till ordentligt kring Magnus gällde det artbestämningen av en större gulbena som Sam Stigsson först upptäckt (januari 2013). Men att dra på kryss gör han inte längre.

Brukar inte dra

– Jag är inte så pigg på att hamna på en plats där det redan står 200 skådare och väntar. Den gråhuvade

säkert redan under tidiga morgonen, säger Magnus.

Det är alltid speciellt att se insträckande småfåglar, att vara den som tar emot dem efter resan. Men förutom de två gärdsmygarna var det nog inga andra sträckare som fick ett välkommande av skådare den här morgonen. Vi vet att Sven Splittorff sitter i Kåseberga, men resten av den vidsträckta kuststräckan är ekande tom.

– Österlen är gravt underskådat, hit kommer rariteter som ingen människa hittar. När vi upptäckte sjöfågelsträcket här på 80-talet så kom många från Lund och Malmö och kollade höststräcken framför allt, men det gör de inte längre, särskilt inte sedan kommunkryssandet blev större. Samtidigt trivs jag när det är lite folk.

– Jag skådade mycket på Öland förr, men plötsligt var alla där de heta veckorna i maj. Just då är det

»Österlen är gravt underskådat, hit kommer rariteter som ingen människa hittar.«

sparven (Gislövs Stjärna, 2012) var jag knappt på, trots att det var cykelavstånd till den. Har jag dessutom sett en fågel på annat håll i världen så räcker det, Sverigelistan tar jag inte så allvarligt på och behöver alltså inga nya bockar.

– Kafferseglare hade jag bara sett en enda gång – i Spanien – tidigare, och när Hans Larsson upptäckte den vid Stenshuvud (2013) så drog jag. Dels är det en fantastisk art, dels har jag fått lite lokalkänsla och det var dubbelt kul att det var på Österlen. Men mest gillar jag sättet Hans hittade den på, att han analyserade väderläget och var på rätt plats vid rätt tillfälle för att se seglare.

Två gärdsmygare tumlar in mot stranden, först den ena, sedan den andra. Vilka tuffingar.

– De startade i går kväll från Tyskland, fler kom

bra lägen på andra håll också, så jag började skåda hemma då i stället.

Magnus har bott i Skåne de senaste 45 åren, först i Lund och de senaste tio åren i Brantevik på Österlen. Trots att han låter som en äkta västeråsare så är det faktiskt också Skåne han kommer ifrån, men som liten flyttade familjen först till Sundsvallstrakten för att sedan hamna i Västerås. Där, vid Asköviken, började en ganska mödosam väg mot att bli en av landets mest betydande skådare.

Började vid tolv års ålder

– Jag var väl kring tolv år när jag och kompisarna började ta oss ut dit med våra farsors hjälp. En kompis farsa var väl den som skulle lära oss, men det var lite som den blinde leder den halte.

KIKA NOGA

Snart 50 års skådning har gett Magnus Ullman en hel del visdom, till exempel vilken kikare man bör ha: "Fågelskådare brukar inte falla för摩登ycker, men plötsligt blev det poppis att ha en handjagare på 8x42. Jag fattar inte att man nöjer sig med det. De enda som påstår att en 12x50 är för tung att hålla stilla är de som aldrig hållit i en."

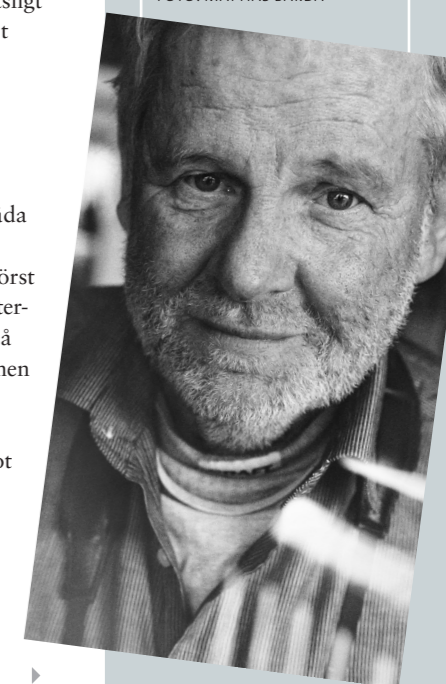
FOTO: MATTIAS BARDÅ

HOPPLÖS SKÅNEPATRIOT? I sin senaste bok, *Här tittar vi på fåglar*, guidar Magnus Ullman till en massa lokaler i 50 olika svenska fågelområden. RR bad Magnus att ranka sina tre favoriter ur boken, samt ge oss en bonuslokal som inte finns i boken.

"Jag är så fantasilös att på delad förstaplats hamnar Falsterbo och Ottenby – Sveriges två verkliga flaggskepp. Falsterbo för det fantastiska synliga dagsträcket och kombination av artgrupper som inte förekommer på många håll i världen. Ottenby för kombinationen av fin sträcklokal, raritetsmagnet och härlig natur."

"På tredje plats kommer Österlen, som ju är en mängd smålokaler av delvis olika karaktär men som ändå hänger ihop fint. Bland det bästa sjöfågelsträck som finns i Sverige (och därmed Europa!), härlig, vacker natur med buskrika miljöer där mängder av såväl vanliga som sällsynta fåglar rastar vår och höst. Att Österlen är mycket glesbefolkat höjer värdet på naturupplevelsena."

"Att ta med en favoritlokal som inte finns med i boken är svårt – alla de bästa finns ju där! Men det finns ärligt talat en lokal jag har riktigt dåligt samvete för att den inte kom med – helt enkelt för att jag inte ville göra Skånedominansen ännu större. Och här är jag lika fantasilös – för den lokal jag talar om är inte mer hemlig än Hammarsnäs–Foteviken–Vellinge ängar. Spännande lokal på vintern och våren och med tusentals och åter tusentals rastande fåglar från sensommaren och under hösten. Det perfekta avslutet på en fin dag i Falsterbo är ofta en stunds spaning i njutbart medljus från Gröna boden ut över inre delarna av Foteviken. FOTO: MATTIAS BARDÅ

OVAN Österlen 1993. Magnus flyttade till Lund för 45 år sedan, men Österlen blev snabbt en favorit bland alla fågellokaler. 2004 flyttade familjen till Brantevik.

Det är lite synd att vi inte hade kontakt med skådarna i lokalförening, då hade vi kunnat lära oss något. Under många år trodde jag att jag hade sett både gulsångare och bastardnäktergal, tills jag insåg att det var samma art. Och aldrig har jag sett så mycket hybrider som under de åren, vi kunde ju inte bestämma vad det var vi såg. ”Det måste vara en hybrid”, var vår lösning på allt.

– Efter hand lärde jag mig mer, men det gick fruktansvärt sakta, att komma upp i 200 arter tog säkert 20 år. Den fälthandbok jag hade hoppas jag att ingen har hört talas om, nämligen Göran Brunius *Svenskt fågellexikon*. Den mannen har stulit tio år av mitt liv. Kompisarna hade efter ett tag *Europas fåglar*, och jag var så knasig att

jag fick för mig att deras inte var bra för att det var för tydliga bilder och att man därför skulle tro att det var så lätt. Brunius bilder var som om han haft en bred pensel som han drog ett drag med för att måla en fågel.

Tillbaka till Skåne 1969

Magnus kom tillbaka till Skåne 1969 för universitetsstudier i Lund. Exkursioner med Skånes ornitologiska förening rådde bot på att han inte hade bil, och under exkursioner med Lunds universitets fältbiologer fick han möta en annan pionjär: Gustaf Rudebeck.

– Rudebeck var otroligt fascinerande och en förebild för oss alla. Han sa till oss i samband med exkursioner på 70-talet: ”Så länge din artbestämning och observation stannar i obsboken så spelar det ingen roll, men så fort den blir offentlig så måste den vara korrekt.”

Det där tog Magnus till sig.

– Även på 60-talet, när vi var helt koko, så var vi

»Efter hand lärde jag mig mer, men det gick fruktansvärt sakta, att komma upp i 200 arter tog säkert 20 år.«

noga med att göra korrekta artbestämningar, hade man fel var det oerhört genant. Kanske var det bra att vi lät allt obestämt bli hybrider. I dag har respekten för korrekta rapporter minskat och Svalan svämmar över av felbestämningar. Ett problem är att Svalan används som personlig obsbok samtidigt som rapporterna utgör grund för vetenskaplig data.

– Bofinkar i april eller talgoxar i mars spelar inte så stor roll, men när det gäller skyddsvärda arter så borde Naturvårdsverket bli oroligt. NV, SOF och regionala föreningar måste ta ett större ansvar. Det behövs redan i dag en effektivare kontroll av tveksamma rapporter och inte minst en jämnare kvalitet i de olika landskapen. SOF verkar ovilligt eller oförmöget att ta tag i saken, men kanske skulle det bli bättre om NV satte till mer pengar.

”Jag slutar skåda”

– Mjukosten räddade min skådning!

Vi har hunnit ner i fikaryggsäcken nere vid Hagestad och Magnus berättar om hur smörgåspaketet höll på att få honom att tappa lusten för att ge sig ut i fält.

– Jag gick över till mjukostmackor redan för 15 år sedan. ”Jag pallar inte, jag slutar skåda om jag ska göra de där jäkla mackorna varenda kväll”, tänkte jag.

Om skådarkarriären hade varit över hade vi gått miste om tre Ullmanböcker om fåglar, och AviFauna hade tappat en av sina mest populära guider. Författandet kom i gång tack vare de studiecirkel för Studiefrämjandet som Magnus började leda på 80-talet för att dryga ut hushållskassan. Boken *Fåglar från början* blev från 1984 den bok som Studiefrämjandet använde på sina studiecirkel och den blev också starten på ett

författarskap som spridit kunskap och glädje.

Guidandet och reseledandet bygger på samma lust att dela med sig av sina kunskaper, och förstas lusten att få komma till platser med andra fåglar och andra miljöer.

– Erik Hirschfeld och jag arrangerade två resor för SkOF 1983 och 1984, sen tog vi idén vidare till SOF. Första resan med mig, Erik och Nils Kjellén gjordes 1985 under namnet SOF-Res, det som sedan blev AviFauna.

Magnus har uppnått pensionsåldern och kan nöjt se tillbaka på sitt pionjärarbete som artupptäckare, som fågelresegrundare och som författare. Men nöjer han sig med det? Inte då. Resor för AviFauna är inplanerade flera år framåt. Och om man får önska så ligger det snart en ny Ullmanbok på diskarna. ✕

OVAN Kåseberga hamn, och den tunga vägen bort till bunkern. Ibland väljer Magnus att ställa sig nära Ale stenar eller ovanför bunkern, just för att se fåglarna från ovan. Och kanske få den där bilden som ingen annan får.

FOTO: MATTIAS BARDÅ

KAMERAMAN

Bilden på sparvuggla med förvånad mus blev en av Magnus omgångsvinnare under Fågelfoto-SM i fjol, där han till slut hamnade på femte plats.

”Humor funkade inte i tävlingen, det märkte jag redan efter första bilden på knölsvan. Men tre ugglor i rad vann respektive omgång.”

Magnus har länge fotat fåglar, alla hans böcker och tidningsartiklar har illustrerats med hans egna bilder.